

ESEJ

Tom Dardis

Žejna muza

Med sedmimi v Ameriki rojenimi pisatelji, nagrajenimi z Nobelovo nagrado za književnost, je bilo pet alkoholikov. Seznam podobno zaznamovanih ameriških piscev dvajsetega stoletja je zelo dolg; prihranjeno je bilo samo maloštevilnim med velikimi talenti. Poleg petih nobelovcev – Sinclairja Lewisa, Eugenea O'Neilla, Williama Faulknerja, Ernesta Hemingwaya in Johna Steinbecka – vključuje ta register še Edwina Arlingtona Robinsona, Jacka Londona, Edno St. Vincent Millay, F. Scotta Fitzgeralda, Harta Cranea, Conrada Aikena, Thomasa Wolfea, Dashiella Hammetta, Dorothy Parker, Ringa Lardnerja, Djuno Barnes, Johna O'Haro, Jamesa Goulda Cozzensa, Tennesseeja Williamsa, Johna Berrymana, Carson McCullers, Jamesa Jonesa, Johna Cheeverja, Jean Stafford, Trumana Capoteja, Raymonda Carverja, Roberta Lowellja in Jamesa Ageeja. Gotovo zbuja prisotnost bolezni pri tolikšnem številu naših pomembnih piscev vtis, da je alkoholizem bolezen ameriškega pisca.

Kaj pa druge umetnosti? Ali bi bili alkoholiki v podobni premoči, na primer, na seznamu sodobnih ameriških slikarjev? Odgovor je seveda pritrديلen, vsebuje pa takšna imena, kot so Mark Rothko, Jackson Pollock in Franz Klein. Ker odpade del problema na slikarje in druge umetnike, se razumljivo ponuja vprašanje, ali obstaja kakšna povezava med alkoholizmom in ustvarjalnostjo. Mnogo naših najboljših umetnikov se je z leti sprijaznilo s takšno povezavo. Pravzaprav jih je kar nekaj zatrjevalo, da jim ni preostalo drugega kot hudo pijančevanje, če so hoteli ustvarjati z vrhunsko ustvarjalno močjo.

Po njihovem ustvarjalnost najbogateje cveti, ko alkohol potisne stiske vsakdanjega življenja na stran. Pijančevanje naj bi odpiralo okna duše; idejo, da je resnično vizijo mogoče doseči samo takrat, ko se duh osvobodí s pomočjo alkoholne pijače, izraža pesem Harta Cranea *Vinska menažerija* (v prostem prevodu): »Novi začetki, nove anatomije! Vinski kremplji so okrepili svobodo okrog mene in destilirali to sposobnost.«

Ker so iskreno verjeli, da mora biti redno pijančevanje gotovo pravi pristop k muzi, so si taki pisci hkrati naložili pisateljsko in pijansko kariero, to je imelo poguben učinek na njihove ustvarjalne moči.

Ideja, da pijančevanje pospešuje ustvarjalnost, ni nova. Horac je zahteval, da mora pesnik slediti tradiciji (v prostem prevodu): »...pesmi, ki so jih napisali vodopivci, ne morejo dolgo živeti ali razveseljevati mnogih ljudi. Odkar je Bakhos uvrstil zmešane pesnike med svoje satire in favne, so sladke muze ob jutrih redno dišale po vinu. S hvalnicami vinu Homer dokazuje, da je bil pijanec; (...) »Trezni naj skrbijo za trgovino in javne zadeve, zmeraj čemerni pa naj se izogibajo pesniškemu poklicu.«

Kot kaže, je ideja o piscu kot pijancu v dvajsetem stoletju ameriška posebnost: ni opaziti, da bi takšen način razmišljanja prevladoval med evropskimi ali angleškimi pisci. To nam daje slutiti, da smo glede alkohola poseben narod. Od najzgodnejših dni Republike so Američani tako požrešno razkazovali svojo žejo po alkoholnih pijačah, da je to osupnilo tudi takšne obiskovalce, kot sta bila Tocqueville in Dickens. V devetnajstem stoletju se je o Ameriki pogosto govorilo kot o »Alkoholni republiki« in od Poeja naprej so si njeni najboljši pisci na podlagi količin zaužitega alkohola pridobili popolnoma zaslužen ugled. Kot mi je poročal Anthony Powell, med sodobnimi angleškimi pisci ni bilo nikoli tako silovite žeje: »Čeprav so dobri britanski pisci daleč od tega, da bi bili popolni abstinenti, bi vam verjetno moral dati prav, ko domnevate, da je zadeva pretežno manj katastrofalna kot v ZDA.« Vsceno je večina ameriških piscev menila, da je pijančevanje zanje dobro, in so ga odobraval kot sestavni del pravil igre; pijanski pisci so bili resnično dobri pisci.

Mnogi med njimi so podlegli alkoholizmu, bolezn, ki je v marsičem, če že ne v celoti odgovorna za razkroj njihovih talentov v starosti, ki je bila v primerjavi z njihovimi evropskimi kolegi pravzaprav mladost. Kljub temu je mnogo ameriških piscev živelo v prepričanju, da so se z zgodnjim paktom z alkoholom bogato okoristili in da je bil nujna sestavina v kratkem, vendar zlatem obdobju njihove mladosti, pa čeprav je postajala na stara leta alkoholna muza vedno bolj gluha za njihove prošnje. Fitzgeraldovo najboljšo delo je bilo končano, ko je pri osemindesetih objavil *Nežna je noč*. Zadnja Hemingwayeva pomembna knjiga, ki je izšla v času njegovega življenja, je bila *Komu zvoní*. Izšla je, ko jih je imel enainštirideset, čeprav je bil njegov zaton očiten najmanj štiri leta prej v *Imaš ali nimaš*. Faulknerju je ogromen talent omogočal, da je funkcioniral dlje kot drugi; imel jih je štirinštirideset, ko je končal svojo zadnjo pomembno knjigo *Pojdi dol, Mojzes*.

Natančnejši pogled na dolg seznam alkoholiziranih piscev odkriva, da so bili štirje med njimi samomorilci (Jack London, Hart Crane, Hemingway in John Berryman), medtem ko so skoraj vsi drugi pregoreli v presenetljivo zgodnjih obdobjih svojih karier. Nekaj jih je obvaroval desetletja trajajoč legendaren molk (Djuna Barnes in Dashiell Hammett), praktično vsi drugi pa so pisali naprej in to potrjuje pogosto citirano Fitzgeraldovo pripombo, da »v ameriških življenjih ni drugih dejanj.« Pri ameriških piscih smo poznali mnogo briljantnih začetkov, toda dosti manj nepretrganih karier. V nasprotju z mnogimi najpomembnejšimi evropskimi pisci zadnjih

sto let – skrajna primera sta Tolstoj in Thomas Mann, ki sta pisala *Hadži Murata* in *Izpovedi pustolovca Felixa Krulla* v svojih poznih sedemdesetih – so Američani zelo hitro izčrpali svoje talente. Alkoholizem je gotovo odigral ogromno vlogo pri tej žalostni in predčasni izgubi ustvarjalne moči.

Jasno, da je mogoče sestaviti tudi spisek uglednih ameriških piscev tega stoletja, ki niso bili alkoholiki. Nanj bi se uvrstili T. S. Eliot, Ezra Pound, Edith Wharton, Willa Cather, Thornton Wilder, Robert Frost, Gertrude Stein, Ellen Glasgow, Wallace Stevens, William Carlos Williams, Katherine Anne Porter, Zora Neale Hurston, Saul Bellow, Ralph Ellison, Eudora Welty in Flannery O'Connor. (Čeprav sta bila huda pivca, kaže, da niti Theodore Dreiser niti Sherwood Anderson nista bila alkoholika.) Ta seznam je zanimiv zaradi številnih pesnikov in prevlade žensk. Z manjšimi izjemami ameriške pisateljice niso bile alkoholičarke. V zvezi z majhno razširjenostjo te bolezni pri ženskah je splošno sprejeto zdravniško mnenje, da pijejo (in kadijo) šele od nedavnega in da bi se razmerje med alkoholiki in alkoholičarkami v bližnji prihodnosti utegnilo izenačiti. Vseeno pa drži, da je bila večina glavnih osebnosti ameriške literature v tem stoletju alkoholikov.

V delu kritične skupnosti vlada nenavaden odpor do neobremenjenega obravnavanja alkoholiziranih piscev. Primer za oviralni pristop je Christopher Sykes, ki v svoji biografiji o prijatelju Evelynu Waughu kljub vsem dokazom gladko zanika, da bi bil njegov človek lahko alkoholik. Sykesov pogled izhaja iz njegovega prepričanja, da so alkoholiki popolnoma nesposobni ustvariti karkoli omembe vrednega. Waugh je napisal veliko sijajnih knjig in iz tega sledi, da enostavno ni mogel biti alkoholik. Tisti, ki pišejo o Faulknerju, imajo drugačno taktiko. Da, bil je alkoholik, priznavajo, vendar poudarjajo, da je svoje pitje nadzoroval, kar je tuje večini alkoholikov. Kritiki tudi poudarjajo, da njegovo divje pijančevanje ni imelo nobene zveze s kasnejšim ustvarjalnim zatonom; nekateri med njimi se z zatonom sploh ne ukvarjajo, govorjenje o Faulknerjevem alkoholizmu pa se jim zdi neprijetno moteče. Ko sem se o problemu posvetoval z ljudmi, ki so mu bili blizu, sem naletel na odpor; kot da bi informacije, ki bi o tem prišle na dan, kakorkoli zmanjšale njegov ugled.

Ni skrivnost, da je Faulkner vse življenje hudo pil, vendar posledice tega početja na osebnost in knjige, ki jih je napisal po letu 1942, niso preveč znane. Pogoste hospitalizacije, neprisebnosti in elektrošok terapija niso dosti prispevale k brzdanju njegove žeje. Glede na hude telesne ovire zaradi pijančevanja je ogromen opus, ki ga je ustvaril med poznimi dvajsetimi in začetkom štiridesetih, pravzaprav osupljiv. Prav lahko bi se vprašali, kdaj in kako je našel čas za pisanje knjig.

Vodilni Faulknerjev biograf Joseph Blottner močno pijančevanje svojega biografiranca pripisuje njegovi potrebi po začasni pozabi sveta okoli njega. Blottner ima dolgotrajne krockarije za zavestne izkušnje, za katere se je Faulkner odločal sam. Vendar je jasno, da se Faulkner ni zavestno odločal za krockarije – za kaj takega so bile dosti preveč boleče in pogubne. Zmeraj je bil presenečen, ko se je ponovno znašel v bolnici. Pijančevanja so bila v bistvu neizogibni rezultati bolezni, nad katero je imel malo ali nič nadzora. Faulkner se je zapil skoraj petdeset let in do konca je ostal prepričan, da so njegove izredne sposobnosti vsaj deloma plod alkohola. Ko

je pripomnil, da »se civilizacija začenja z destilacijo,« se ni šalil, ampak navajal nekaj, kar se mu je zdelo samoumevno: če hoče odkriti naravo sveta okoli njega, potrebuje pisec osvobajajočo infuzijo viskija. Z njim so se na žalost strinjali skoraj vsi najboljši ameriški pisci tega stoletja.

V zgodnji mladosti je Faulkner odkrito priznaval svoje pijančevanje in nekoč je spraševalcu povedal, da ima med pisanjem viski zmeraj v bližini. V velikem zgodnjem obdobju *Krika in besa* in *Ko sem umiral* je kazalo, da mu alkohol ne more do živega, vendar se je do sredine tridesetih njegovo telo začelo upirati ogromnim količinam dnevno zaužite pijače. Komaj osemintridesetleten je odkril drugo, neprijateljsko stran alkohola. Odkril je njegovo razdiralno plat, ki je povzročala krčevite napade, obilico hospitalizacij in sčasoma pripeljala do razkroja njegovega talenta.

O Fitzgeraldu vemo dosti več kot o kateremkoli izmed njegovih ameriških sodobnikov – morda preveč. Ko gre za iskanje novih odkritij o piscu, čigar ugled se je osupljivo razcvetel v zgodnjih petdesetih letih, je lakota po informacijah o njegovem življenju in času dokazano neskončna. Do leta 1988 se je pojavilo šest celovitih biografij. Dopolnjujeta jih še dve knjigi, ki se v glavnem ukvarjata z njegovo ženo, Zeldo, vendar se nujno v prav tolikšni meri ukvarjata tudi z njim. Kot dodatek so tu še tri knjige spominov Sheilah Graham, medtem ko so množice akademikov objavile na stotine člankov, v katerih popisujejo podrobnosti Fitzgeraldovega življenja in dela. Izkopali in objavili so ducate strašansko kratkih zgodb, ki jih je napisal zaradi hitrega dobička, tj. tiste, ki jih je strogo izločil iz knjižnih zbirk. Nobeno pismo, naj je bilo še tako dolgočasno ali nepomembno, se ni izognilo poti v tisk. Cista teža vsega tega gradiva grozi, da bo pokopala resnično kvaliteto pisca, ki je ustvaril relativno skromno jedro trajnih del.

Čprav vse Fitzgeraldove biografije opisujejo njegov alkoholizem, nobena izmed njih ne navaja, v kolikšni meri je alkohol obvladoval njegovo življenje okoli leta 1925, še manj pa, da bi mu bilo mogoče z gotovostjo pripisati propadanje njegove nadarjenosti. Številni biografi so preprosto izrazili moralno ogorčenje nad nečim, kar jih, po vsem videzu sodeč, vznemirja. Tak pristop je očiten v uvodnih opombah Jamesa R. Mellowa na straneh njegove dvojne biografije Scotta in Zelde *Izmišljeni življenji* iz leta 1984, kjer izjavlja, da »čuti zmeraj manj usmiljenja do ljudi z večjimi ali manjšimi talenti na kateremkoli področju, ki upravljajo svoje darove za droge in pijačo.« Mellow spominja na Cyrila Connollyja, ki je imel podobne poglede na Fitzgeraldovo pijančevanje:

»Ne bi rad bral o še enem alkoholiku; alkoholizem je sovražnik umetnosti in prekletstvo zahodne civilizacije: ni niti poetičen niti zabaven. S tem ne mislim na ljudi, ki se ga napijejo, ampak na postopno zatiranje občutljivosti in uničenje osebnih odnosov, ki v svoji posledici pelje v razvlečeni družbeni samomor.«

Kar se tiče alkoholizma Fitzgeraldovih, privzema Mellow narejeno vzvišenost sodnika vrhovnega sodišča, ko navaja, da se je pri pisanju svoje knjige odločil, da »bi bil najboljši pristop tak, ki ne bi dovolil bleščečima Fitzgeraldoma, da se kakorkoli izmuzneta.« Vprašanje je, s čim naj bi se izmuznila toliko let po smrti, vendar je Mellowova drža popolnoma razvidna: v letu 1929 je bil Fitzgerald na primer človek, ki pogosto »ni abstiniral, obstajajo pa še drugi koščki pogubnega dokaza.«

Mellow misli, da je bilo Fitzgeraldovo prekomerno pitje jasen znak razvrata, ne pa simptom njegovega alkoholizma. Po pravici lahko rečemo, da Mellow in drugi Fitzgeraldovi biografi niso doumeli posledic bolezni, ki z enako gotovostjo uničuje tako nadarjenost kot zdravje.

Nikoli ni bilo lahko ločiti vzdržljivega Hemingwaya od »Papa« legende, ki je ob njegovem spodbujanju z leti pognala okoli njega. Ta legenda je veliko prispevala k zatemnitvi njegovega nedvomno velikega umetniškega čuta; za mnoge je samo nevrotični razgrajač, seksualno zmedeni burkež, ki je z užitkom pobijal žive stvari. Za mitom pa stoji človek, ki mu je bilo dobro pisanje v največje zadovoljstvo. V dvajsetih in tridesetih je edinstveno obvladoval na videz preprosti stil, s katerim je kot edini pisec svoje generacije izražal občutek fizičnega sveta.

Energično zanikanje, da ima kdo težave zaradi alkohola, čeprav mnogi dokazi pričajo o nasprotnem, je pogosto simptom prisotnosti bolezni. Čeprav je bil Hemingway ponosen na svojo sposobnost »kompetentnega« pitja, kot bi se nemara izrazil, je brez dvoma postal alkoholik. Vedel je, da lahko z lahkoto popije več od svojih sodobnikov, in sčasoma je postal prepričan, da je odporen na alkohol. Njegovo pogostokrat navajano bahanje v stilu »nisem pijanec« se je izkazalo za napačno. Šele ko je v tistih divjih mesecih ob koncu življenja izgubil pisateljsko moč, je nemara pomislil, da je alkohol odigral pomembno vlogo pri njegovem ustvarjalnem zatonu. Tako kot Faulkner je tudi Hemingway na kliniki Mayo prejel ducat terapij z elektrošoki. Prav tam je še kot pacient bral knjigo, ki jo je pod naslovom *Sedativi in alkohol* izdalo društvo anonimnih alkoholikov.

O'Neill se razlikuje od Faulknerja, Fitzgeralda in Hemingwaya po naraščajoči besnosti, s kakršno je začel svojo pijansko kariero. Tako kot ostali trije je bil tudi O'Neill najstniški pijanec. Popil je dobesedno vse, če se mu je le zdelo, da ga bo opijanilo; nihče ni tako hrepenel po doseganju pozabe v umazanih, življenjsko nevarnih situacijah. Pod vplivom Baudelaira in Swinburna si je O'Neill za svoje pitje izmislil načelo, ki je bilo podobno Faulknerjevemu. Vendar je pri osemindesetih spoznal, da bi ga nadaljevanje verjetno pripeljalo do samomora (poskušal ga je že pri štiriindvajsetih) ali blaznosti, usode, ki je doletela njegovega brata. O'Neillu je bilo prav tako jasno, da bi alkohol poleg tega, da bi ga sčasoma utegnili stati življenje, še hitreje spodkopal njegovo pisateljsko nadarjenost, ki mu je pomenila največ. Zato se mu je edinemu med temi pisci posrečilo, da je prenehal s pitjem. Dobro desetletje treznosti mu je omogočilo, da je napisal veliki ameriški deli o zasvojenosti, *Ledeni mož prihaja* in *Dolgega dneva potovanje v noč*.

Ti štirje pisci niso veliko pili samo zaradi bolezni, temveč tudi iz vere v to, da bi alkohol lahko marsikaj storil zanje. Njihove zgodbe deloma pojasnjujejo, kako in zakaj je toliko ameriških piscev postalo alkoholikov in zakaj so tako številni med njimi tragično zgodaj izčrpali svoje talente.

Alkoholizem je bolezen z dvojno etiologijo: genetsko in miljejsko. Sodobne medicinske ugotovitve močno poudarjajo pomembnost genetskega vidika bolezni. Vendar ta dejavnik sam še ne ustvarja alkoholizma; potreben je tudi »sprožilce« iz okolja. Preden postane oseba alkoholik, mora ne glede na genetski ustroj popiti prvi kozarec. Eden od takih sprožilcev je bila uvedba prohibicije v Ameriki v začetku

leta 1920, ko so ti pisci ravno začeli svoje kariere. Ko je alkohol postal prepovedan, je mnogo neodvisnih duhov mislilo, da je njihova moralna dolžnost prekršiti zakon ob vsaki možni priložnosti. Pitje je bilo stvar načela; ljudje, ki jim ni bilo nikoli dosti do alkohola, so zdaj imeli pitje za družbeno pravilno stvar. Dvajseta leta so postala obdobje, v katerem je bilo za doseg družbenega statusa potrebno imeti osebnega tihotapca alkohola.

Če gre za genetski dejavnik, zakaj potem niso bili v enaki meri žrtve alkohola tudi evropski pisci? Jasno je, da je ameriško kulturno okolje pripeljalo umetnike do načinov pijančevanja, ki so se večini Evropejcev zdeli nevarni in nesprejemljivi. Glenway Wescott, ki je poznal Hemingwaya in Fitzgeralda v njunih pariških dneh, je takole pojasnil to glavno razliko v odnosu do alkohola:

»V Franciji nihče ne pričakuje dosti od nekoga, ki pije, v Ameriki pa se od pijanca pričakuje, da bo pil in pisal. Nekaterim ameriškim piscem je to uspelo, vendar sta v Franciji odnos do pitja in pričakovanje, ki ga ima okolica do pijancev, zelo drugačna.«

Izbral, prevedel in opombo napisal Andrej Ilc

Tom Dardis je profesor angleščine na John Jay College, New York City. Njegovo področje so manj znane plati ameriške literarne scene med obema vojnoma. V knjigi *Some Time in the Sun* je obdelal prisotnost ameriških piscev v medvojnem Hollywoodu.

Prevedeni odlomek je del uvodnega eseja v provokativno knjigo *The Thirsty Muse: Alcohol and the American Writer*, ki je prvič izšla leta 1989 pri ameriški založbi Ticknor and Fields. Dardis, ki se opira na novejšo raziskavo alkoholizma, ob primeru štirih uglednih ameriških piscev (Faulkner, Fitzgerald, Hemingway, O'Neill) dokazuje, da je splošno sprejeta predstava o alkoholu kot viru navdiha nevaren mit, ki se mu ima moderna ameriška literatura zahvaliti predvsem za (pre)kratke kariere in številne osebne tragedije.